

Jókai Mór versei Nagy Bellához

Szerkesztette és a kísérőtanulmányt írta Fülöp Dorottya

ReTextum 15

Budapest: Reciti Kiadó, 2025, 508 l.

BARANYAI Laura

Országos Széchényi Könyvtár, tudományos kutató

ORCID: 0009-0006-3465-5795

Fülöp Dorottya *Jókai Mór versei Nagy Bellához* című kötete több szempontból is sajátos helyet foglal el a közelmúlt magyar irodalomtörténeti és filológiai publikációi között. Egy jól körülhatárolható, terjedelmében szűk, Jókai Mór életének utolsó öt évében keletkezett korpuszt közöl. Ezt az időszakot Lugosi András „biográfiai vakfoltként” nevezte meg,¹ melynek legfontosabb oka valószínűleg az író második feleségével, Nagy Bellával kötött házassága – ezzel párhuzamosan ezek a versek sem váltak a Jókai-kutatások központjává. A recenzióban tárgyalt kötet súlyát elsősorban nem az általa közreadott művek esztétikai minősége vagy mennyisége nyújtja: olyan, nagy apparátussal végzett forrásfeltáró és szöveggondozói munka eredménye, melynek jelentősége leginkább abban rejlik, ahogyan a versek keletkezési körülményeit, használatát és utóéletét filológiai alapokon rekonstruálja.

Megjelenésének időzítése szorosan kapcsolódik a Jókai-bicentenáriumhoz. Habár Fülöp Dorottya vállalkozása nem a jelenleg is folyamatban lévő kritikaikiadás-sorozat részeként született meg, olyan filológiai igényeket és megoldásokat érvényesít, amelyek a későbbiekben irányadóvá válhatnak a Jókai-versek kritikai kiadásban való közlése során. E kettősség a kialakított szerkezetben is megmutatkozik: a ReTextum sorozatában megszokott *editio minor* gyakorlatától eltérő, a szövegkritikai és történeti jegyzetek terjedelme miatt *editio maior* jellegű kiadástípus alapvetően meghatározza a kötet olvasásának és értékelésének szempontjait.

A kötet legfontosabb filológiai hozadéka a versekhez kapcsolódó leírások szerkezete és felépítése. A sajtó alá rendező nem csupán a szövegek keletkezésére és variáns-történetére vonatkozó adatokat közli nagyfokú precizitással: következetesen törekszik a versek használati és recepció háttérének feltárására is, bevonva mind a kéziratos hagyaték, mind a korabeli sajtó és a magándokumentumok tanúságait. Ezek a jegyzetek így kulcsszerepet játszanak az értelmezéshez szükséges összefüggések feltárásában, és egyúttal a Jókai-életmű kései szakaszának mikro-történeti rekonstruálását is lehetővé teszik.

1 LUGOSI András, „A szerelem bolondja? Jogi-antropológiai tanulmány az öregségről és az örökségről”, *Budapesti Negyed* 15 (2007): 360–410, 360.

A kiadvány jelentősége filológiai megoldásain túl keletkezésének kutatástörténeti helyzetéből is fakad. A Jókai-bicentenáriumhoz kapcsolódó tudományos rendezvények és publikációk sorában az elsődleges forrásfeltárással és tudományos igényű szövegközléssel járó vállalkozások száma feltűnően alacsony maradt. A jelenleg folyamatban lévő, Jókai Mór életművével kapcsolatos szövegkritikai munkálatok elsősorban a prózai életmű és a levelezés közreadására irányulnak; a lírai korpusz filológiai feldolgozása mindeddig nem került napirendre. Ebben az összefüggésben Fülöp Dorottya munkája nem egy már aktívan működő kiadási koncepció része, hanem egy jól körülhatárolható szövegcsoporthoz megcélzó, önálló vállalkozás. Ebből következően a kiadás azon túl, hogy eddig szinte teljesen ismeretlen szövegeket tesz hozzáférhetővé az olvasó- és kutatóközönség számára, implicit módon a kutatás súlypontjait is átrendezi: ráirányítja a figyelmet azokra a forrásokra és összefüggésekre, amelyek az egyébként is alig kutatott, kései Jókai-életmű megértéséhez eddig közvetve járultak hozzá. Jelen recenzió ennek megfelelően nem a közreadott versek részletes poétikai elemzésére vállalkozik, helyette arra tesz kísérletet, hogy a kötetet mint tudományos szövegkiadást vizsgálja meg. Ezt a megközelítést indokolja, hogy a tárgyalt kötet hivatalos megjelölése forráskiadás, ugyanakkor számos olyan szerkesztési és jegyzetelési megoldást alkalmaz, amelyek a műfaji besorolás újragondolását indokolják. Az alábbiakban elsősorban arra keresem a választ, milyen filológiai elvek mentén szerveződik a kiadvány, miként viszonyul a forráskiadás és a kritikai kiadás műfaji határaihoz, valamint milyen módon járul hozzá a Jókai-versek jövőbeli kritikai közreadásának megalapozásához.

A bevezető tanulmány – *Jókai szerelmes: A Nagy Bellához írt költemények keletkezése és utóélete* – felvázolja a szövegkiadás egészének értelmezési horizontját. A sajtó alá rendező itt nem elégszik meg a keletkezéstörténeti adatok összefoglalásával, hanem világosan megfogalmazza azokat az értelmezési kérdéssíriányokat, amelyek mentén a közreadott művek vizsgálhatók: a szövegek keletkezési és használati körülményeit, nyilvánosságban elfoglalt pozíciójukat, valamint a Jókai által tervezett szerelmi versciklus koncepcióját – a tanulmány így egyszerre működik kísérőszöveggént és a filológiai munka szerves részeként. A Nagy Bella-házasság utóéletéhez kapcsolódó diskurzusok esetében a szerző következetesen jelzi, mely állítások támaszthatók alá közvetlen forrásokkal.

A kötet Szilágyi Márton előszavával kezdődik: míg Fülöp Dorottya írása a közreadott szövegek értelmezési és filológiai kereteit rögzíti, addig Szilágyi előszava a vállalkozás tudományos jelentőségét emeli ki, és elhelyezi a Jókai-kutatásokon belül. Az előszó a kötet tárgyát képező szövegkorpuszt mint kutatási problémát határozza meg: felhívja a figyelmet annak feltáratlanságára és kutatástörténetileg periférikus helyzetére, ezzel tágabb összefüggésbe helyezve a sajtó alá rendező figyelemre méltó munkáját. Szilágyi is hangsúlyozza, hogy a Nagy Bellához írt versek feltárása egy olyan szövegcsoporthoz állít a kutatás középpontjába, amely a Jókai-életmű kései szakaszának vizsgálata során mindeddig jórészt kívül esett az irodalomtörténeti érdeklődés körén.

Az előbbiekben már említett jegyzetapparátus kifejezett hangsúlya a kötet egyik legszembevetőbb sajátossága. A mintegy száznegyven oldalnyi szövegközlést csaknem háromszáz oldalnyi, a keletkezésre és a kapcsolattörténetre koncentráló leírás kíséri, ami a ReTextum sorozat korábbi darabjaihoz képest érezhető eltolódást jelez. Ezen terjedelmi súlypontok első pillantásra akár aránytalanságnak is tűnhetnének, ám egyenesen következnek a sajtó alá rendező filológiai koncepciójából. Fülöp Dorottya a versekhez kapcsolódó jegyzeteket nem redukálja a minimumra: láthatóan tudatosan törekszik arra, hogy a szövegek keletkezési és használati kontextusait a lehető legteljesebb módon rekonstruálja. A jegyzetapparátus ennek megfelelően – a ReTextum sorozatában meg-

szokott gyakorlathoz képest – nem korlátozódik a szűken vett szövegkritikai információkra, hanem következetesen kiterjed a versek keletkezési hátterének dokumentálására is. E kiterjesztés ugyanakkor óhatatlanul felveti az áttekinthetőség kérdését: a részletekbe menő forrásközlések és idézetek egyes esetekben nehezíthetik a befogadást, amelyet a kötet külön kronológiával és családfával igyekszik ellensúlyozni. A versekhez tartozó leírások bősége mindemellett szoros összefüggésben áll azzal a törekvéssel, hogy a Nagy Bellához írt versek egy komplex élet- és nyilvánosságtörténeti háló részeként váljanak megismerhetővé a kötet használói számára; ebben az értelemben a jegyzetek – amellet, hogy kísérik a szövegközlést – annak kontextuális kereteit is kijelölik, ezzel pedig a kiadvány egészét egy mikrotörténeti szintű rekonstrukció irányába mozdítják el.

A jegyzetek arányainak megítélésakor így célszerű azok funkciója felől kiindulni. Bár egy tömörebb megoldás – különösen egyes forrásközlések rövidítésével – a kötet áttekinthetőségét növelhette volna, a választott szerkesztési elv következetessége kétségtelen. A kiadvány ezzel egyfelől a Nagy Bellához írt versek értelmezéséhez kínál igen gazdag anyagot, másfelől mintaként is szolgál arra, miként lehet a Jókai-életmű kevésbé kanonizált szövegcsoportjait kritikai igényrel, nagy apparátussal közreadni. A kötet jegyzetelési és szerkesztési elveinek egyik fontos eredménye, hogy bizonyos kutatási kérdések szempontjából önálló forrásbázisként is használhatóvá válik azon túl, hogy – vélhetően maradéktalanul – feltárja a közreadott versek keletkezésének és használatának történeti körülményeit. A részletes leírások, a teljességre törekvő kronológiai és kapcsolattörténeti adatközlések, valamint az egyes szövegekhez rendelt magyarázatok együttese olyan forrásbázist alakítanak ki, amely a Jókai-életmű kései szakaszára irányuló további vizsgálatok számára fontos kiindulópontként szolgálhat.

Ugyanakkor a kötet szövegkritikai gyakorlata akkor tekinthető át igazán, ha azt nézzük meg, miként kezeli a lírai életművön belül kijelölt szövegkorpuszt. A függelékbe sorolt szövegek jól mutatják, hol húzza meg a kötet a vizsgált szövegcsoport határait – egyúttal azt is, hogy egy-egy szöveg ide való besorolása nem feltétlenül volt magától értetődő a sajtó alá rendező munkája során. A *Függelék*ben szereplő darabok nem közvetlenül a tényleges szerelmi versek részeként, mindinkább más filológiai megfontolások alapján kerültek a kötetbe: azért váltak relevánssá, mert keletkezési körülményeiket tekintve egyértelműen kötődnek Nagy Bella személyéhez. Tehát a szerkesztői döntések itt nem tematikus elvek mentén szerveződnek, hanem annak alapján, hogy a Nagy Bella személye és az adott vers közötti kapcsolatnak van-e kézzelfogható nyoma a fennmaradt forrásokban. Az ily módon bevont szövegek minden esetben rendelkeznek olyan életrajzi, mediális vagy nyilvánosságtörténeti érintkezési pontokkal, amelyek indokolják főszövegkorpusz mellett történő tárgyalásukat.

A kijelölt szövegcsoport egy jól körülhatárolható kéz- és gépiratos forrásanyagra épül, amelynek szempontjait a kötet *A kiadás elvei* című fejezete ír le részletesen. A betűhív szövegközlések alapját egy autográf kéziratot kötet adja (OSZK Kt. Quart. Hung. 2029), amely hatvan szerelmes költeményt tartalmaz; ehhez képest a függelék hat további verset közöl, részben egy fennmaradt kötetterv, részben a kéziratot anyaggal párhuzamos gépiratos másolat (PIM V. 3928/5.) alapján. A gépiratos másolat adatainak kezelése során következetes forráskritikai eljárás érvényesül: a kérdéses esetekben a jegyzetanyag egyértelműen jelzi, amennyiben a másolaton szereplő datálás filológiailag bizonytalan, ezáltal mérlegelhetővé válik, hogy az egyes információk közül melyeket indokolt fenntartásokkal kezelni. Ez a fajta expliciten jelzett bizonytalanság éppenséggel erősíti a kiadás megbízhatóságát: nem ígér többet, mint amit a fennmaradt források indokolnak,

és közvetlenül lehetővé tesznek. A kötet jegyzetapparátusa a szövegforrások közötti viszonyok értelmezését is aktívan irányítja. Ennek megfelelően a kötet jegyzetanyaga világos belső tagolást követ: minden egyes szöveghez külön egységekben kapcsolja a felhasznált kéziratok források részletes, vizuális leírását; a hozzájuk tartozó szövegkritikai megjegyzéseket; a keletkezési és a kapcsolattörténeti összefüggések leírását; valamint a különböző nyelvi és tárgyi magyarázatokat.

Az egyes versekhez tartozó kísérőanyagok szerkezete a filológiai szempontokon túl azok használati módját is meghatározza. Mivel a versszövegek közlése és a hozzájuk kapcsolódó leírások nem egymás mellett, hanem elkülönült egységekben kapnak helyet, a kötet biztosítja a versek szövegének megszakítás nélküli olvasását, miközben a részletes kísérőanyag már célzottan alkalmas a tudományos munka során való használatra. Ez a megoldás eltér a kritikai kiadások azon típusától, ahol a jegyzetanyag közvetlenül az egyes szövegközlések után áll, és ezzel eleve megszakítja az olvasás folyamatát. A jegyzetapparátus terjedelme és aprólékos kidolgozottsága ugyanakkor felvet bizonyos szerkesztési kérdéseket is. A kötet számos esetben nem csupán hivatkozza, hanem teljes terjedelmükben közli is azokat a kéziratok és sajtóforrásokat, amelyek a szövegek keletkezési és használati kontextusainak rekonstruálásához szolgálnak alapul. Ez a megoldás kétségtelenül növeli a háttéranyag teljességét, ugyanakkor – amint arra Radnai Dániel Szabolcs recenziójában is rámutat² – kevésbé szolgálja a jegyzetanyag áttekinthetőségét és a kötet kompaktságát. Ez a szempont nem csökkenti a vállalkozás értékét, sokkal inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy egy későbbi kritikai kiadás munkálatai során a lírai életmű közlésekor milyen mértékben indokolt a teljes forrásközlések beemelése, illetve hol válhat célszerűvé azok összefoglaló jellegű kezelése.

A kötet filológiai célkitűzései mellett egy, az irodalomtörténeti emlékezetet is érintő dimenzió is érzékelhető. A Nagy Bellához kapcsolódó szövegek és dokumentumok forráskritikus közreadása – azon túl, hogy egy feltételezhetően nagyrészt teljes, ez idáig szinte egészében ismeretlen szövegkorpuszt tesz hozzáférhetővé – hozzájárul Jókai kései házasságának és második felesége megítélésének újragondolásához és árnyalásához mind a kortárs recepció, mind a későbbi – így a jelenkori – értelmezések szintjén. A kötetnek nem elsődleges célja Nagy Bella személyének rehabilitációja, ugyanakkor a források szisztematikus feltárása és azok koherens, nagyobb összefüggésekbe helyezése révén lehetőséget ad a korábbi, gyakran polemikus, szenzációhajhász, illetve a második feleség személyére nézve dehonesztáló megközelítések filológiai szempontú újraértékelésére. Ebben az értelemben a kötet, amellett, hogy az elmúlt időszak egyik jelentős tudományos szövegkiadása, az irodalomtörténeti emlékezet finom korrekciójaként is olvasható annak köszönhetően, hogy olyan forrásbázist teremt, amely bizonyos korábbi, gyakorta leegyszerűsítő nézőpontok újragondolását motiválhatja.

Összességében elmondható, hogy a Fülöp Dorottya által sajtó alá rendezett kötet egy olyan filológiai vállalkozás, amely a Nagy Bellához kapcsolódó, marginális helyzetű szövegek közreadását következetesen alkalmazott filológiai-textológiai és szerkesztési elvek mentén végzi el. Ennek eredményeként a Jókai Mór utolsó éveiből származó, jellemzően személyes hangú versek közreadása, valamint e szövegek keletkezési és használati körülményeinek szisztematikus feltárása olyan forrásbázist és vizsgálati keretet hoz létre, amely a Jókai-életmű e szegmensének kutatásából eddig hiányzott.

2 RADNAI Dániel Szabolcs, „Jókai Mór versei Nagy Bellához: Forráskiadás, s. a. r. Fülöp Dorottya”, *Irodalomismeret* 36, 4. sz. (2025): 91–97, 97.